

## บทที่ ๕

### สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

วิทยานิพนธ์เรื่อง “เปรียบเทียบสถานภาพบทบาทและสิทธิของสตรีในสมัยพุทธกาลกับสมัย” มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาสถานภาพบทบาทและสิทธิสตรีในพระพุทธศาสนาเถรวาท ๒) เพื่อศึกษาสถานภาพบทบาทและสิทธิสตรีในสังคมไทย และ ๓) เพื่อเปรียบเทียบสถานภาพบทบาทและสิทธิสตรีในสมัยพุทธกาลกับสตรีในสังคมไทย การศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้รวบรวมข้อมูลจากเอกสาร คือคัมภีร์พระไตรปิฎก ตลอดจนเอกสาร งานวิชาการ และผลงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง แล้วประมวลข้อมูลนำมาศึกษาเปรียบเทียบเนื้อหา และนำเสนอผลการวิจัยด้วยวิธีพรรณนา

#### ๕.๑ สรุปผลการวิจัย

##### ๕.๑.๑ จากการศึกษาวิเคราะห์สถานภาพ บทบาทและสิทธิของสตรีในสมัยพุทธกาล ผลการวิจัยพบว่า

๑) หลักธรรมคำสอนเกี่ยวผู้หญิงในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทกล่าวถึงผู้หญิงไว้ทั้ง ๒ ด้าน คือ ทั้งด้านที่ดูหมิ่นและด้านที่ยกย่อง ขึ้นอยู่กับบริบทในการสอนนั้นๆ แต่คำสอนที่เกี่ยวกับเพศหญิงอันนำมาซึ่งความรู้สึกด้อยค่า ทำให้ผู้หญิงไม่เห็นคุณค่าในเพศของตนนั้นคือ คำสอนที่ว่าด้วยการเกิดมาเป็นผู้หญิงหรือเป็นผู้ชาย ซึ่งส่วนใหญ่คำสอนเหล่านี้จะปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาเป็นหลัก และมีการตีความกันต่อมา ทำให้สังคมไทยปัจจุบัน เมื่อจะอธิบายถึงเรื่องเพศหญิงเพศชาย ผู้อธิบายมักจะอ้างอิงข้อความจากอรรถกถาเหล่านี้จนทำให้กลุ่มสตรีนิยมยกมาวิพากษ์ถึงพระภิกษุสงฆ์ไทยว่าสอนเรื่องเกี่ยวกับผู้หญิงด้วยอคติ โดยเฉพาะในเรื่องที่ว่าเกิดเป็นผู้หญิงเพราะทำอกุศลกรรมมา

๒) พระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น จัดว่าเป็นศาสนาประเภท อเทวนิยม หมายถึงศาสนาที่ปฏิเสธเทพเจ้า (พรหม) และยกย่องมนุษย์ว่าเป็นผู้มีศักยภาพเพียงพอในการพัฒนาตนเองโดยไม่พึ่งอำนาจพิเศษภายนอก ดังนั้น คุณค่าความเป็นมนุษย์จึงถือว่าเป็นแนวคิดที่พระพุทธศาสนาเองยอมรับ และเมื่อกล่าวถึงความแตกต่างระหว่างเพศพระพุทธศาสนาก็มองรับว่าโดยธรรมชาติเพศหญิงและเพศชายมีความแตกต่างกันโดยเฉพาะในเรื่องสรีระร่างกาย แต่ก็เห็นว่าไม่ว่าหญิงหรือชายต่างก็มีความเท่าเทียมกันในเรื่องสติปัญญา หรือความสามารถในการพัฒนาตนเองให้มีสติปัญญาเพิ่มมากขึ้นได้ อนึ่งพระพุทธศาสนาได้ยอมรับว่าเพศนั้นมีความเท่าเทียมกันและแตกต่างกันในเรื่องกรรมคือการกระทำ

หมายความว่า สตรีหรือบุรุษนั้นต่างมีกรรมเป็นของตนเองเหมือนกัน แต่เพราะเหตุแห่งกรรมก็ทำให้สตรีและบุรุษมีความแตกต่างกันไปด้วย ถึงอย่างนั้นก็ตามในแง่ของการกำหนดบทบาทตามนัยของความแตกต่างทางเพศของมนุษย์นั้น พระพุทธศาสนาก็ได้มีการกำหนดบทบาทใน ๒ นัย กล่าวคือ ๑) กำหนดบทบาทตามหน้าที่ทางสังคม และ ๒) กำหนดบทบาทตามสถานะทางศาสนา ถึงกระนั้นพระพุทธศาสนาก็พยายามที่จะปฏิรูปแนวคิดของสังคมเกี่ยวกับการยอมรับหรือปฏิเสธความแตกต่างระหว่างเพศขึ้น ทำให้เกิดภาวะการณ์พหุทางเพศขึ้นในช่วงสมัยก่อนและสมัยพุทธกาลขึ้นเมื่อพระพุทธศาสนาได้อุบัติจึงมีความพยายามที่จะเสนอแนวทางในการขัดเกลาเพื่อให้สังคมยอมรับเรื่องความแตกต่างระหว่างเพศมากยิ่งขึ้น ดังจะเห็นได้จากการที่พระพุทธเจ้าทรงตั้งองค์ภิกษุสงฆ์ขึ้นเรียกว่าภิกษุณีขึ้นมา และภิกษุณีเหล่านั้นต่างก็เป็นกำลังสำคัญในการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนา

๓) การมีภิกษุณีสงฆ์ขึ้นมาเพื่อตอบโจทยความต้องการในด้านการช่วย แก้ไขปัญหาของผู้หญิงด้วยกัน คือ การมีภิกษุณีเพื่อแสดงธรรมแก่ผู้หญิงด้วยกัน การเกิดขึ้นของภิกษุณีสงฆ์ในสมัยพุทธกาลนั้นเกิดจากความต้องการของผู้หญิงที่ได้ฟังธรรมจนเกิดความเลื่อมใส หรือประสงค์ที่จะปฏิบัติธรรมให้สูงยิ่งขึ้นไป หรืออาจเกิดจากปัญหาส่วนตัวไม่ว่าจะเป็นด้านสุขภาพไม่ดี ขราภาพ หรือถูกหลอกหลานทอดทิ้ง และที่พบบ่อยก็คือเกิดจากสามีหรือลูกได้ออกบวชไปก่อนแล้วทำให้ผู้หญิงเหล่านั้นอยากออกบวชตามบ้าง ด้วยเป็นเพราะสังคมอินเดียในสมัยนั้นผู้คนไม่ยอมรับผู้หญิงหม้ายที่สามีตายหรือถูกสามีทอดทิ้งไป แม้แต่ในปัจจุบันนี้ในประเทศเนปาลก็ยังมิวัฒนธรรมที่ผู้หญิงที่สามีตายจะต้องปฏิบัติตัวแตกต่างจากผู้หญิงทั่วไป เช่น การให้แต่งชุดขาวตลอดไป ห้ามใส่เครื่องประดับ เพื่อให้เกียรติสามีที่ตายไปแล้ว การดำรงชีวิตของผู้หญิงเนปาลดังกล่าวมา ย่อมสื่อถึงผู้หญิงอินเดียในสมัยพุทธกาลได้เป็นอย่างดีว่า ผู้หญิงที่เป็นหม้ายนั้นมีความเป็นอยู่ที่ยากลำบาก ถ้าไม่กระโดดเข้ากองไฟตายตามสามีไปก็ต้องเป็นอยู่อย่างให้เกียรติ ไม่แต่งตัวเพื่อให้ดูสวยงามอันจะเป็นการแสวงหาสามีใหม่ ดังนั้น การที่สังคมมีวัฒนธรรมความเชื่อนี้ย่อมทำให้ผู้หญิงกลุ่มหนึ่งแสวงหาทางออกจากปัญหานี้ด้วยการออกบวชเป็นภิกษุณี ถ้ามีสถาบันภิกษุณีก็ย่อมเป็นการดีแน่ที่จะรองรับปัญหาเหล่านี้ได้ และภิกษุณีหลายรูปก็ได้สอนธรรมแก่ภิกษุณีด้วยกัน แต่ก็ไม่มีหลักฐานใดในสมัยพุทธกาลที่รับรองว่าภิกษุณีควรสอนธรรมแก่ผู้หญิงด้วยกันมากกว่าภิกษุ ขึ้นอยู่กับสถานการณ์นั้นๆ ในคัมภีร์ปรากฏเรื่องราวทั่วไปที่มีทั้งภิกษุสอนผู้ชายและผู้หญิงหรือภิกษุณีก็สอนทั้งผู้หญิงและผู้ชาย

#### ๕.๑.๒ จากการศึกษาวิเคราะห์สถานภาพ บทบาทและสิทธิสตรีในสังคมไทย ผลการวิจัยพบว่า

๑) สถานภาพ บทบาทและสิทธิสตรีในสังคมไทย มีความมุ่งหวังมากกว่านั้น คือต้องการมีสิทธิเท่าเทียมกับบุรุษในทางศาสนาหลายอย่าง เช่น การเรียกร้องสิทธิในการขึ้นไปสักการะพระเจดีย์สำคัญๆ ทางภาคเหนือ และการเรียกร้องสิทธิทางการบวชเป็นภิกษุณีที่ไม่เคยมีปรากฏในประเทศไทย

ในส่วนความต้องการของสตรีในปัจจุบัน คือความต้องการเรียกร้องสิทธิในทางศาสนา คือ การได้บรรพชาอุปสมบทเป็นภิกษุณี ซึ่งคณะสงฆ์อนุญาตไว้เพียงแม่ชี ซึ่งรักษาศีล ๘ หรือ ศีล ๑๐ เท่านั้น เช่น สำนักสถานปฏิบัติธรรมเสถียรธรรมสถาน ของแม่ชีศันสนีย์ เสถียรสุต ซึ่งปัจจุบันได้เป็นส่วนหนึ่งของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ถึงกระนั้นสตรีก็ด้านกระแสสังคมดังกล่าวโดยความเห็นร่วมของพระสงฆ์เถระหลายรูปที่ให้การสนับสนุนให้มีการบวชเป็นภิกษุณี ซึ่งผู้ที่มีปลุกกระแสดังกล่าว คือ ฉัมนันทาภิกษุณี (รศ.ดร.ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์) และมีสำนักภิกษุณียูที่จังหวัดนครปฐม

๒) สิทธิที่สตรีได้รับในทางศาสนาจะมีการยอมรับจากชนกลุ่มหนึ่ง แต่เป็นกลุ่มที่น้อยนิด เพราะสังคมไทยนั้นยังคงมองว่าสตรีมีหน้าที่เพียงสนับสนุนและส่งเสริมพระพุทธศาสนา เป็นเพียงผู้ปฏิบัติตามในฐานะอุบาสิกาเท่านั้น ส่วนหน้าที่การเป็นนักบวชไม่ว่าจะเป็นภิกษุณี สามเณรี หรือแม่ชี ล้วนเป็นบทบาทที่ขัดต่อสายตาสังคม เพราะความที่สังคมมองว่าสตรีเมื่ออยู่ใกล้ชิดกับบุรุษย่อมมีเหตุไม่เหมาะสมขึ้น

๓) ถึงแม้ในปัจจุบันนี้จะไม่มีการมีภิกษุณีในสายของเถรวาทแบบประเทศไทย แต่แม่ชีและอุบาสิกาเหล่านี้ก็สามารถที่จะทำหน้าที่ในฐานะนักบวชหญิงทั้งปฏิบัติธรรมจนได้รับผลของการปฏิบัติในระดับหนึ่งแล้ว ก็ช่วยกันสั่งสอนเผยแผ่ธรรมที่ตนได้ปฏิบัติมาอย่างเต็มที่จนเป็นยอมรับของพุทธศาสนิกชนทั้งชายและหญิงในสังคมไทย จากบทบาทของแม่ชีและอุบาสิกาเหล่านี้เป็นผู้ปฏิบัติธรรมและแสดงธรรมจนเป็นที่ยอมรับในสังคมไทยนั้น แสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนาเถรวาทมิได้ปิดกั้นผู้หญิงมิให้เข้ามายุ่งเกี่ยวกับเรื่องกิจกรรมทางศาสนาเพื่อพัฒนาจิตใจของตน แต่กลับแสดงให้เห็นว่าผู้สามารถที่จะปฏิบัติธรรมและพัฒนาตัวเองได้อย่างเต็มที่ เพราะถ้าพระพุทธศาสนาเถรวาทโดยสถาบันสงฆ์ไทยปิดกั้นการเรียนรู้ของผู้หญิงเหล่านี้ ไม่ว่าจะเป็นการไม่อนุญาตให้เข้าถึงการปฏิบัติธรรมในระดับต่างๆ จนถึงขั้นเป็นผู้สอนการปฏิบัติได้ก็ดี การเปิดโอกาสให้เป็นผู้แสดงธรรมและสอนธรรมในระดับต่างๆ ก็ดี ถ้าหากคณะสงฆ์ไทยอ้างว่า หลักธรรมคำสอนในทางศาสนานี้ไม่เหมาะสมสำหรับผู้หญิง หรือผู้หญิงไม่เหมาะที่จะเป็นผู้สอนธรรม พร้อมทั้งไม่เปิดโอกาสให้ผู้หญิงเรียนปริยัติธรรมทั้งแผนกธรรมและแผนกบาลี ย่อมเป็นที่แน่นอนว่า ผู้หญิงเหล่านี้ก็จะไม่สามารถที่จะพัฒนาตนเองมาได้จนถึงระดับนี้ และคณะสงฆ์ไทยก็สมควรถูกสังคมโดยเฉพาะกลุ่มสตรีนิยมวิพากษ์ได้ว่า เป็นผู้มีความคิดไม่เปิดใจกว้างต่อผู้หญิงให้เข้ามามีบทบาทในทางศาสนา ถึงแม้ว่าจะมีผู้หญิงที่เป็นแม่ชีและอุบาสิกาที่สามารถเป็นผู้ปฏิบัติธรรมและสอนธรรมได้แล้ว ก็มิได้หมายความว่า จะไม่ควรจะมีภิกษุณีสงฆ์ขึ้นในสังคมไทย เพราะแม่ชีและอุบาสิกาเหล่านี้ ได้กระทำหน้าที่ของตนในขณะที่ยังไม่มีทางเลือกให้เป็นภิกษุณี จึงใช้ทางเลือกเท่าที่มีอยู่ การมีภิกษุณีจึงเป็นอีกทางเลือกหนึ่งให้แก่ผู้หญิงที่สนใจทางด้านศาสนาจะได้เข้ามาพัฒนาตนเองได้อย่างเต็มที่และอย่างมีความมั่นใจ

### ๕.๑.๓ จากการเปรียบเทียบสถานภาพ บทบาทและสิทธิของสตรีในสมัยพุทธกาลกับสตรีในสังคมไทย ผลการวิจัยพบว่า

๑) สถานภาพของสตรีสมัยพุทธกาลกับสตรีในสังคมไทยนั้นมีความเหมือนกันในด้านการยกย่องให้เป็นแม่บ้านดูแลครอบครัว คอยช่วยเหลือเป็นธุระต่างๆ ให้กับสามี แต่ในด้านตกต่า นั้นสถานภาพสตรีในสมัยพุทธกาลต้องอยู่ภายใต้อำนาจของบุรุษเพศเท่านั้น แต่มีความแตกต่างในด้านที่สตรีในสังคมไทยนอกจากจะดูแลครอบครัวแล้วส่วนใหญ่ยังเป็นผู้นำครอบครัวด้วย

๒) บทบาทของสตรีในสมัยพุทธกาลกับสตรีในสังคมไทย มีความเหมือนในด้านบทบาทด้านการส่งเสริมพระพุทธศาสนาที่เด่นที่สุด เป็นผู้มีความประพฤติที่เป็นแบบอย่างที่ดีให้กับสตรีในอินเดียโดยทั่วไป ส่วนสตรีในสังคมไทยนั้นบทบาทจะมีความเหมือนกันกับสตรีในสมัยพุทธกาลตรงที่เป็นผู้อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาในฐานะอุบาสิกาโดยทั่วไปในสังคมไทย

๓) สิทธิของสตรีในสมัยพุทธกาลนั้นมีความเหมือนกับสตรีในสังคมไทยในยุคก่อนไม่ว่าจะเป็นสมัยล้านนา สมัยสุโขทัย สมัยกรุงศรีอยุธยาและสมัยรัตนโกสินทร์ ที่มีสิทธิเพียงเป็นภรรยาที่ต้องคอยรับใช้สามี มีสิทธิคุ้มครองปกป้องบุตรธิดาและไม่มีสิทธิเป็นเจ้าของสมบัติที่สามีหามา แต่สิ่งที่แตกต่างคือสิทธิของสตรีในสมัยพุทธกาลนั้น ไม่มีสิทธิด้านกฎหมายเหมือนผู้ชายและไม่มีสิทธิในด้านการศึกษา ซึ่งแตกต่างจากสตรีในสังคมไทยที่มีสิทธิด้านกฎหมายเท่าเทียมผู้ชายและมีสิทธิเป็นเจ้าของทรัพย์สิน มีสิทธิในการแสดงความคิดเห็นต่างๆ ได้เท่าเทียมผู้ชาย และสิทธิด้านการศึกษาได้อย่างเต็มที่

## ๕.๒ ข้อเสนอแนะ

### ๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑. ควรมีการกำหนดนโยบายและแผนที่ชัดเจนในการกำหนดบทบาทและสิทธิของสตรี

๒. ควรมีการกำหนดเป็นแผนพัฒนาและส่งเสริมคุณภาพสตรีอย่างยั่งยืน

๓. ควรจัดให้มีการศึกษาวิจัย เก็บรวบรวมข้อมูลปัญหาของสตรีในสังคมไทยอย่างจริงจัง รวบรวมสภาพปัญหาความรุนแรงในสังคมปัจจุบัน และผลกระทบ เพื่อนำข้อมูลมาศึกษาและวางนโยบายเพื่อแก้ไขปัญหาอย่างจริงจัง

๔. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรเอาใจใส่ติดตามในเรื่องการบังคับใช้กฎหมายต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการรักษาสีตริอย่างจริงจัง โดยการสนับสนุนในเรื่องกระบวนการสร้างความเข้าใจ การเตรียมการก่อนบังคับใช้กฎหมาย บุคลากร และงบประมาณ

๕. รัฐควรจัดสรรงบประมาณและบุคลากรให้เข้ามาดูแลปัญหาของสตรี

### ๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการวิจัยครั้งต่อไป

๑. ควรศึกษาเปรียบเทียบบทบาทของสตรีในทางพุทธศาสนาเถรวาทกับสตรีในสังคมไทย ในเชิงประยุกต์ใช้กับการพัฒนาคุณภาพสตรีอย่างยั่งยืน
๒. ควรศึกษาอิทธิพลพระพุทธรูปศาสนาต่อสตรีไทยในเชิงปริมาณ
๓. ควรศึกษาสถานภาพสตรีในชุมชนจังหวัดต่างๆ ในประเทศไทย
๔. ควรศึกษาบทบาทการส่งเสริมการบวชศีลจารณีของสตรีในสังคมไทย
๕. ควรศึกษาทัศนคติต่อโครงการค่ายพุทธบุตร : กรณีศึกษานักเรียนหญิงระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียน.....อำเภอ.....จังหวัด.....